

העיר והפנדמיה: מה עם הפריון העירוני בעקבות Covid-19?

Glaeser E. and Cutler D. (2021) *Survival of the City: Living and Thriving in an Age of Isolation*, Penguin Press NY, 480 pp.

גלייזר א. וקטלר ד. (2021), *הישרדות העיר: לחיות ולשגשג בעידן של בדידות*, הוצאת פנגוויין, ניו יורק, 480 עמודים.

לפני מעט למעלה משנתיים ובאווירת ההלם הראשוני של מגפת הקורונה, סקרנו במדור זה (תכנון, (17(2) את ספרו של אד גלייזר, 'ניצחון העיר', שהתפרסם כמעט עשור קודם לכן. ברוח הימים ההם, תהינו האם העיר אמנם ניצחה והאם הניצחון היה קצר-מועד. זאת בעקבות התהליכים העירוניים שבישרו אז הפנדמיה. ביניהם ניתן היה למנות את הירידה בביקוש לשטחי משרד (בשל עבודה מהבית), הדיגיטציה של המסחר (בשל קניות מהבית), הירידה בביקוש לתחבורה ציבורית (בשל הסגר בבית ונסיעה ברכב הפרטי ולטווחים קצרים) והדרישה לשטחים עירוניים פתוחים יותר וצפופים פחות. בינתיים, ובעקבות מבצעי חיסונים רחבי היקף, ביטול המגבלות והזרמת תמיכות ממשלתיות נדיבות לסקטור העסקי, נבואות הקטסטרופה-בדרך אינן מתממשות. במישור העירוני, השפעת ה-rebound של הקורונה לכאורה מורגשת היטב: מרכזי הצריכה אינם מתרוקנים, בנייני המשרדים אינם מוסבים למגורים, העשירים אינם בורחים מהעיר, התלמידים והסטודנטים שבים לכיתות הלימוד והציבור מחפש מחדש את היתרונות של הצפיפות העירונית.

בניגוד לספרו מלפני עשור, וככל הנראה בעקבות לקחי הפנדמיה, בספר הנוכחי, 'הישרדות העיר: לחיות ולשגשג בעידן של בדידות', מציג אד גלייזר (יחד עם כלכלן הבריאות דוד קטלר), מבט מפוכח יותר על גבולות היכולת של העיר. במקום 'לנצח' (את מי בדיוק?), בספר הנוכחי העיר שורדת. גלייזר וקטלר מתארים מציאות עירונית אמריקנית בעקבות הקורונה, שקשה להשליך ממנה לגבי ערי ישראל. למשל, מערכות בריאות ציבוריות שלא עומדת באתגרי הקורונה, מרכזי ערים המשמשים כמוקדי פשע, סגרציה וחוסר בטחון אישי שבהם הקורונה רק העצימה פתולוגיות חברתיות קיימות וערים בדרג השני כגון קליבלנד ופיטסבורג היוצאות מהפנדמיה, עם עתיד מעורפל יותר מזה שנכנסו אליה.

הספר מציג מתווה ניאו-ליברלי לניהול ערים בתקופת הפוסט-קורונה איתו קשה להזדהות. בערים ישראליות הנושאים העירוניים שעל הפרק אינם אפליה ושיטור עירוני, טיפול בביסי ניכור או אפילו העמקת הפערים הכלכליים בעיר. במקום אלה, העיר הישראלית הפוסט-פנדמית מתמודדת במחירי דיור מאמרים, הצפי לצמצומים בענף ההיי טק, ביקוש נמוך לתחבורה ציבורית, גודש גואה בכבישים והחיפוש אחר התמהיל הנכון של שימושי קרקע עירוניים (עירוב שימושים, הגדלת ההיצע של יחידות דיור קטנות וכד'). התפריט המוצע ע"י גלייזר וקטלר לעיר השורדת את הקורונה כולל השקעות ציבוריות גדולות במטרה להקטין את פגיעות העיר והאוכלוסיות הנחלשות שבה, הירתמות של הסקטור הפרטי למאמצים אלה והקמת מוסדות לאומיים ייעודיים לתיאום בין רמות השלטון השונות, המקומי (עירוני), האזורי והפדרלי.

הניסיון העירוני הישראלי מלמד כי המלצות מסוג זה עלולות להתרסק אל קרקע המציאות משתי סיבות. הראשונה הינה ההתעלמות מהעיר כישות פוליטית. בתקופת הקורונה גם כאשר השלטון המרכזי הצהיר על צעדי מדיניות, כגון הפעלת סגרים דיפרנציאליים, המימוש בפועל הופקד בידי השלטון המקומי. הפקחים העירוניים (לפעמים יחד עם פיקוד העורף) היו אמונים על תרגום המדיניות הלאומית לאופרטיבית. לרוב, מאמצים אלה לא הניבו פרי ולא היו ברי-ביצוע בשטח בשל לחצים פוליטיים. מסיבות מובנות, ראשי ערים לא היו מוכנים לשלם את מחיר האלקטורלי של הטלת מגבלות על חלקים מאוכלוסיית העיר. לכן ההמלצות הניהוליות הניאו-ליברליות המוצעות בספר, אשר נשענות על תיאום בין רמות השלטון, מתעלמות מהעובדה שערים הנן ישויות פוליטיות באותה המידה שהן מהוות מסגרות ניהוליות.

כשל נוסף העולה מההצעות הנורמטיביות של הספר קשור לעיתוי. ספר זה יצא לאור בשיא המגפה (תחילת 2021) ולפני מבצע החיסונים ההמוניים והופעת הוויריאנטים השונים של הקורונה. אלה שינו את כללי המשחק ואפשרו מחד גיסא את פתיחת המשק ובתי הספר וגם חידדו מאידך גיסא, את הצורך 'לחיות בצל הקוביד'. בהינתן הביקוש הגואה הפוסט-קורונה לענפי הצריכה מבוססי קשר פנים אל פנים, כגון מסחר ותיירות, לכותרת המשנה של הספר 'לחיות בעידן של בדידות', יש קונוטציה מיושנת. לכאורה, העיר מתאוששת, לפחות בטווח הקצר והצפיפות העירונית חוגגת.

אולם, גם אם העיר לכאורה מתגברת על החששות קצרי-הטווח המאיימות עליה אליבא דגלייזר וקטלר, כגון הנטייה לעבוד מהבית, הבריחה של העשירים ממרכזי הערים, ההתרוקנות של הקניונים, והשפל בשוק הנדל"ן, ייתכן שהיא גם תצטרך להתמודד עם השפעות של 'לונג קוביד

אלו בתורן מעכבות מוביליות בין ערים ויוצרות הקצאת מעוותת של עובדים ברמה הלאומית. לאחרונה, הגדילו לעשות חוקרים קולומביאניים, אשר מצאו השפעה מובהקת בין המבנה המורפולוגי של ערים באמריקה הליטיניית לבין רמת הפריון שלהן (Duque et al 2022).

אם כן, פריון העבודה הוא ביסודו סוגיה עירונית. הוא לא גורם מקרו (תפאורה) כמו שערי ריבית או אפילו מדג האוויר, הקיים באופן אחיד על פני כל המשק, והמשפיע על מקומות שונים באופן דיפרנציאלי. פריון העבודה קשור באופן הדוק להצלחתן של הערים. במידה ואלו מאבדות את משיכתן בפוסט-קורונה, הדבר עלול להשפיע על המשק כולו. חבל שספרם של גלייזר וקטלר מתעלם מנקודה חשובה זו.

פרופ' דניאל פלזנשטיין

המחלקה לגיאוגרפיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

מקורות

Duque J, Lozano-Gracia N, Patino J.E. and Restrepo P. (2022) Urban form and Productivity: What shapes are Latin-American cities? *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 49 (1), 131-150

Hsieh C.T. and Moretti E (2015) *Why Do Cities Matter? Local Growth and Aggregate Growth*, Kreisman Working Paper Series in Housing Law and Policy. 36. https://chicagounbound.uchicago.edu/housing_law_and_policy/36

כלכלי'. נושא זה מקבל התייחסות רופפת בלבד בספר, אך בהקשר הישראלי ייתכן שהנו בעל משמעות לא מבוטלת.

מבין שלל אתגרי המשק הישראלי בפוסט-קורונה, ניתן למנות את עליית המחירים של מוצרים סחירים ולא סחירים, עליית שערי הריבית, חוסר תחרותיות, גובה החוב הציבורי, ופריון עבודה נמוך. תחלואות אלו הנן כולן מתחום המקרו, וניתן לשאול עד כמה הן קשורות לעתיד העיר. ביניהן, ניתן להצביע על נושא הפריון הפוסט-קורונה כסוגיה בעלת קשר הדוק לנושא של התאוששות העיר בעקבות הפנדמיה.

פריון העבודה מודד את היחס בין סך התוצר המקומי לסך שעות העבודה המושקעות ביצירת תוצר זה. הוא מבטא את הערך הכולל של הסחורות והשירותים המיוצרים בשעת עבודה ממוצעת. על-כן הוא מהווה סמן מרכזי של כושר הייצור של המשק, בהתחשב בסך התשומות שברשותו. ידוע כי פריון העבודה בישראל נמוך באופן מובהק ממדינות OECD אחרות. בשנת 2019 פער זה עמד בכדי-20%. האזרח הישראלי הממוצע אינו עובד פחות שעות מעמיתיו ב-OECD וחלקו בתוצר של עבודתו אינו קטן יותר. יחד עם זאת, הכנסתו מעבודתו נמוכה ביחס לעובד במדינות מפותחות אחרות. הסיבות לפער הזה רבות, וקשורות רובן למבנה המפוצל והמרובד של המשק הישראלי.

במשקים המפותחים, הערים הגדולות הן החממות של פריון עבודה גבוה. הן מעודדות אינטראקציות בין יצרנים ושווקים. הן מטפחות את יתרונות האגלומרציה המורידים עלויות, הן מספקות תשתיות נאותות לביסוס הצמיחה והן מאפשרות תהליכים של למידה הדדית ושיתוף פעולה בין שכנים. במידה והן נקלעות לקשיים פוסט-קורונה ניתן לשער כי הדבר ישפיע במיידע על ביצועי המקרו של המשק. בהקשר הישראלי, המשמעות של ערים שמתקשות להתאושש בעקבות קוביד-19 היא המשך הגדלת פער הפריון מול שאר המדינות המפותחות. באופן פרדוקסלי, מושג המקרו של פריון העבודה הוא ביסודו תופעה מקומית.

בספרם, גלייזר וקטלר דנים בהשפעת הקורונה על פריון העבודה של הפרט. האם הוא עולה בעקבות היכולת לעבוד מהבית ולהימנע מנסיעות מתישות לעבודה, או האם הוא קטן בגלל העדר הגירוי הנובע מהאינטראקציה החברתית המתאפשרת במקום העבודה המסודר? ואולם, באופן מפתיע הם מתעלמים מהשפעת הקורונה על פריון העיר. התעלמות זו תמוהה, במיוחד לנוכח העובדה כי נושא הפריון העירוני תופס תאוצה בספרות המקצועית. במחקר חלוצי, מראים Hsieh and Moretti (2015) כי למרות שהמטרופולין ניו יורק הוא אחד המקומות הפרודוקטיביים ביותר בארה"ב ברמת המקרו, הוא תורם רק כ-5% לצמיחה הלאומית המצרפית. זאת משום שהפריון הגבוה של ניו יורק, המתבטא בשכר המקומי הגבוה, מושך גם עלויות מחיה ודיור גבוהות.